

ASPECTE PRIVIND ISTORICUL ȘI EVOLUȚIA INSTITUȚIEI ÎMPĂCĂRII PENALE

Elena BUGUȚA,
doctorandă

SUMMARY

Right from the beginning we have to note that criminal reconciliation is first of all a historical category. We say so, because criminal reconciliation has deep roots in other traditional institutions of law. One of these institutions is the institution of legal liability or responsibility. Also true is that the criminal reconciliation draws from human desire to make justice. Human beings always felt safe only when the state has encouraged a sense of fulfillment of social equity.

However, reconciliation has been approved by the State just for the fact the victim, by reconciling with offender, felt social equity

Împăcarea reprezintă o categorie istorică. Una dintre instituțiile pe care le avem în vedere și în care este înrădăcinată adânc instituția împăcării este răspunderea sau responsabilitatea juridică.

Instituția împăcării derivă atât din instituția răspunderii juridice, cât și din dorința omului de a se face dreptate, fiind una din totdeauna simțindu-se în siguranță doar atunci când statul a încurajat împlinirea sentimentului de echitate socială.

Împăcarea a fost agreată de stat tocmai pentru faptul că victima, prin împăcarea sa cu delincventul, se simte, astfel, îndreptățită.

Istoria dreptului penal stă mărturie atât a efortului continuu de a ține sub control manifestările contrarii ordinii sociale, sancționând cele mai grave forme ale acestor manifestări, cât și a preocupării spre umanizarea continuă a pedepsei. Dovadă în acest sens sînt chiar treptele reacției represive. Reacția represivă a îmbrăcat de-a lungul veacurilor forme diferite, plecînd de la răzburarea nelimitată bazată pe reacția instinctivă, în afara oricărei reglementări, pînă la reacția reglementată juridic și controlată strict de autoritatea statală [5, p.6].

Așa cum vom vedea în continuare, împăcarea a fost posibilă atât în perioada nereglementării juridice, cât și în perioada în care pedepsele penale au fost strict reglementate de stat. Prin urmare, controlul statului în vederea curmării faptelor antisociale a putut fi realizat și prin agrearea înlăturării răspunderii ca urmare a împăcării părții vătămate cu delincventul.

este considerat de către sumarobabilonieni ca avînd un caracter divin, iar pentru mesopotamieni adevăratul legislator era divinitatea [2, p.44].

Marea descoperire a dreptului babilonian este reprezentată de Codul lui Hammurabi.

În considerațiile de principiu, legislatorul din Babilon statuează faptul că legea trebuie să aducă bine poporului, trebuie să oprească pe cel tare de a vătăma pe cel slab. După Hammurabi, omul se afirmă numai trăind în societate, iar conviețuirea nu este posibilă decît prin respectarea dreptății.

Vedem, așadar, că ideea de echitate domină dreptul chiar înainte de era noastră. Totuși, ideea că echitatea socială poate fi restabilă și prin intermediul împăcării este acceptată un pic mai tîrziu – atunci cînd talionul a fost atenuat prin sistemul așa-ziselor compoziții voluntare, unde victima putea renunța la răzbunare în schimbul unui echivalent.

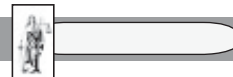
Demostene, cunoscut om politic și orator atenian, ne spune că

Devine evident că siguranța și statornicia unor norme juridice este verificată în raport cu condițiile istorice de dezvoltare ale acestora. Dreptul este creat pornindu-se de la viața de zi cu zi a unui popor, el există și se modifică odată cu poporul. Din acest punct de vedere, se vor bucura de siguranță doar acele norme juridice care își au rădăcinile în relațiile statornicite ale unui popor. Legea

care nu își are izvorul în relațiile sociale statornicite în timp riscă să aibă o viață foarte scurtă sau să se transforme în literă moartă.

Izvoarele cunoscute ale dreptului antic ne dovedesc că împăcarea persoanei vinovate cu victima sau cu rudele acesteia a fost cunoscută de foarte mult timp.

În Orientul antic societățile babiloniene erau întemeiate pe un sistem organic de legi. Dreptul

făptuitorul vinovat de omor va fi izgonit și fugar pînă în momentul în care se va împăca cu vreuna din rudele victimei[2, p.46].

Din această afirmație putem să înțelegem două lucruri: primul se referă la aceea că împăcarea era o instituție legală a dreptului ateni-an; al doilea este acela că subiecte ale împăcării erau făptuitorul, victima sau rudele acesteia. Totuși, din afirmația de mai sus nu s-ar putea deduce că rudele făptuitorului s-ar fi putut împăca din numele făptuitorului, dar este evidentă concluzia deduce că împăcarea reprezenta și o alternativă suficientă pedepsei.

Încă din dreptul roman este cunoscut faptul că inițial romanii permiteau auto-apărarea. Dreptul roman accepta posibilitatea ca o persoană să-și facă singură dreptate. Prin urmare, din punct de vedere istoric, prima modalitate de apărare a intereselor private era samavolnicia.[3, p.98].

Cu adevărat, cînd se simte amenințată de un pericol, orice ființă umană opune o rezistență, reacționează. În mod firesc, reacția represivă a victimei este dictată doar de instinctul de conservare, are un caracter defensiv, adică încearcă să realizeze o apărare care să dureze cît timp dăinuiește răul care o amenință. Dar, spre deosebire de alte ființe, omul, chiar primitiv, este înzestrat cu facultăți spirituale superioare și are în fața acțiunilor îndreptate împotriva sa o atitudine mai complexă.

Așadar, în vremurile străvechi, puterea de stat nu avea căderea de a se implica în relațiile dintre particulari. Astfel, cel vătămat avea libertatea de a acționa împotriva

făptuitorului așa cum considera de cuviință și, prin urmare, înfăptuirea justiției era o prerogativă exclusivă a particularilor. Tocmai de aici pornește instituția răzbunării. Odată ce o persoană a comis o faptă contrară legii, victima avea posibilitatea să restabilească echilibrul prin întreprinderea unor acțiuni ce nu se supuneau decît unei singure reguli – sentimentul de dreptate al celui vătămat. Victima, avînd această libertate de acțiune și fiind îndrumată de multe ori de doza rațiunii, avea la îndemîină și posibilitatea iertării făptuitorului sau a împăcării cu acesta[1, p.322].

Totuși, după cum ne mărturisește istoria, sentimentul de ură și necesitatea răzbunării a stat deasupra rațiunii și, drept urmare, caracterul interminabil și epuizant al actelor de răzvrătire a condus la slăbirea puterii de muncă și de apărare a grupului. Astfel, odată cu trecerea timpului, a devenit limpede că o asemenea stare de lucruri nu mai poate fi tolerată, motivele de bază fiind următoarele:

1) autoapărarea reprezenta un izvor nesecat de lupte ce nu convenea nici uneia dintre părțile la conflict;

2) era foarte dificil de a stabili cine avea în realitate statutul de victimă, întrucît nu exista un set de reguli clare care ar fi stabilit care parte a conflictului are dreptate;

3) răzbunarea nu reprezenta o garanție pentru cel vătămat, pentru că în cele din urmă tot cel mai puternic ieșea învingător și, prin urmare, se putea întîmpla ca victima să aibă de suferit de două ori.

Pe măsură ce statul devenea tot

mai puternic, acesta a început să intervină în relațiile dintre particulari și, pentru început, a stabilit anumite reguli care determinau condițiile în care răzbunarea urma să fie considerată legitimă.

O altă regulă care avea menirea să oprească nelegiuirile consta în aceea că se interzicea a se răspunde prin răzbunare.

Totodată a fost stabilită și regula conform căreia cel ce s-a împăcat cu făptuitorul nu mai putea reveni asupra deciziei sale[2,p.51]. În alți termeni, dacă victima a acceptat de la făptuitor o anumită recompensă în schimbul realizării dreptului de răzbunare, aceasta nu mai putea renunța la recompensă și nici nu-și mai putea realiza nici dreptul de a se răzbuna.

Ulterior, statul a mers și mai departe prin instituirea așa-numitelor compozițiuni, adică a amenzilor pe care trebuia să le plătească victimei făptuitorul în schimbul răzbunării.

Prin urmare, victima nu mai era pusă în situația de a alege, aceasta fiind obligată să accepte compozițiunea.[2,p.51]. În același timp, puterea publică și-a luat asupra sa obligația de a interveni în interesul victimei atunci cînd compozițiunea nu se achita în mod benevol.

Aceste metode de a interveni ale statului și-au dovedit eficiența doar în parte întrucît anumite fapte nu erau îndreptate neapărat împotriva unor particulari. Deci, atunci cînd o faptă concretă era îndreptată împotriva unui interes general, compozițiunea era inaplicabilă și deci ineficientă. Mai mult decît atât, deși unele fapte erau îndreptate nemijlocit împotriva unui anume

individ s-a observat că acestea pot avea consecințe negative generale. Asemenea fapte precum: omorul, violul etc. au început să fie urmărite de către stat indiferent de voința victimei. În asemenea situații, statul avea puterea aplicării unor sancțiuni cu caracter penal.

Aceste schimbări au avut nu doar rațiuni de ordin practic, ci și filosofice. Individul vătămat trebuie protejat de stat, întrucât acesta este o ființă socială, un membru al unui grup și nu are o existență de sine stătătoare.

Cele afirmate ne permit să tragem următoarele concluzii:

– Dreptul penal al Romei Antice, în marea lui parte, reglementa relațiile dintre particulari (făptuitor, victimă și rudele acesteia) și, prin urmare, acesta (dreptul penal) era format din instituții care nu întotdeauna puteau fi atribuite domeniului de reglementare a dreptului public;

– Istoria ne demonstrează că dreptul penal nu a utilizat din totdeauna și în mod exclusiv metoda subordonării, dar și metodele preluate din dreptul privat, unde un rol esențial îi este rezervat consimțământului și voinței părții lezate în drepturi, inclusiv dreptul la împăcare cu cel vinovat.

Cât privește situația în spațiul carpato-danubiano-pontic, trebuie să menționăm că la geto-daci, în domeniul dreptului penal, cele mai importante dispoziții incriminau infracțiunile contra statului, proprietății private și persoanei [3, p.102]. Cu privire la sistemul judiciar (procesual), atribuțiile privind soluționarea litigiilor au fost preluate de organele specializate ale statului. În fruntea acestui aparat

se afla fie regele, fie marele preot, dar acestea nu le putem afirma cu exactitate, deoarece în unele izvoare ale vremii se menționează că la geto-daci Comosicus a fost judecător suprem, dar nu se precizează dacă în calitate de rege sau în calitate de mare preot. Izvoarele istorice ne mai relevă că s-au păstrat urme ale răzbunării private în forma legii talionului și sistemului duelului judiciar [4,p.201]. Viața socială din cadrul obștii sătești era reglementată prin norme de conduită fără caracter juridic, adică norme de conduită care nu erau impuse prin forța de constrângere, pentru că nu exista aparatul de stat care să exercite o asemenea constrângere. În materia reprimării delictelor în cadrul obștii sătești, ca o reminiscență a practicilor prestatate, constatăm că se mai aplica legea talionului. Însă, în paralel cu aceasta, se aplica și sistemul **compoziției voluntare**, ca un corectiv adus sistemului răzbunării private[5,p.11].

În sistemul compoziției voluntare, victima delictului putea renunța la dreptul de răzbunare în schimbul unei sume de bani, pe care o va plăti delincentul. Această sumă de bani ce urma a fi plătită victimei reprezenta echivalentul dreptului la răzbunare și se stabilea prin convenția părților. Acest sistem a evoluat după apariția primelor formațiuni statale, valoarea răscumpărării dreptului de răzbunare nemaifiind stabilită de către părți, ci de către stat. Acest sistem purta numele de **compozițiune voluntară** (secolele XI și XIII e. n.). Prin urmare, litigiul putea fi soluționat fie prin dreptul de răzbunare, fie prin compozițiunea

voluntară, fie prin hotărârea Sfatului oamenilor buni și bătrâni, fie pe baza solidarității rudelor. Pedepsa pentru faptele grave consta din alungarea din cadrul obștii sătești a vinovatului[3,p.101]. Prin dispozițiile de drept penal, Legea țării apăra valorile și relațiile care interesau ordinea feudală. Aceste dispoziții aveau un caracter discriminatoriu, pentru că aceleași fapte erau, în primul rând, pedepsite diferit, în funcție de categoria socială din care făcea parte infractorul și, în al doilea rând, pentru că infracțiunile, de regulă, puteau fi răscumpărate prin plata unei sume de bani.

La origine, înainte de întemeiere, în epoca țărilor, infracțiunile erau desemnate prin termenii de **“gloabe”** sau **“dușegubini”**. După întemeiere, sensul celor două cuvinte s-a schimbat, deoarece ele desemnau amenzi penale, iar infracțiunile erau denumite **“vini”** sau **“fapte”**[3,p.102].

Infracțiunile erau de două feluri:

- fapte mari;
- fapte mici.

Cea mai gravă infracțiune era **hiclenia**, adică trădarea domnului de către boieri. Domnul reprezenta statul, iar boierii, prin trădare, încălcau jurământul de credință prestat la înscăunarea domnului [3,p.103].

Erau considerate ca intrând în sfera de cuprindere a hicleniei următoarele fapte:

- ridicarea împotriva domnului pentru a-l detrona, a-i lua locul sau pentru a instala un alt domn în locul lui;
- însușirea pe nedrept a banilor vistieriei, a birului sau a haraciului;

- fuga în țară străină fără încuviințarea domnului;

- sustragerea sau distrugerea bunurilor domnești.

Hiclenia era o infracțiune care putea fi comisă doar de către boieri și era pedepsită invariabil cu moartea și confiscarea totală a averii. Bunurile confiscate de la boierii hicleni erau atribuite, de regulă, de către domn boierilor săi credincioși sau mănăstirilor. În plus, în mod excepțional, această infracțiune nu putea fi răscumpărată prin plata unei sume de bani. Pedepsa cu moartea aplicată boierilor hicleni era executată de către domn prin lovirea cu buzduganul. Dar au fost domni care au aplicat boierilor hicleni și pedepse precum tăierea capului sau spânzurătoarea, pedepse care erau aplicate, de obicei, oamenilor de rând.

Altă faptă mare este **osluhul (neascultarea)**. Denumirea vine de la slavonescul "osluh", care înseamnă neascultare. Această infracțiune putea fi comisă de orice persoană, inclusiv de către țărani aserviți. De regulă, dacă era comisă de către țărani aserviți, făptașii erau fie condamnați la plata unor amenzi, fie erau supuși unor corecții fizice executate de către domni sau boieri. Dacă infracțiunea era comisă de către un boier, nu existau criterii de distincție între hiclenie și osluh, iar fapta era pedepsită cu moartea[2,p.46].

Uciderea era o altă faptă mare. Se pedepsea cu moartea. Dacă autorul nu era descoperit, se aplica dușegubina asupra proprietarului locului unde s-a petrecut fapta sau asupra satului, dacă fapta fusese comisă în hotarul obștii sătești.

Legea țării consacra și norme

ce incriminau faptele împotriva proprietății.

Furtul, care consta din luarea pe ascuns a unui bun aparținând altei persoane, era pedepsit cu moartea prin spânzurătoare la locul săvârșirii infracțiunii, de față cu martori, când hoțul era prins asupra faptului. Furtul flagrant era consacrat de dispozițiile Legii Țării sub denumirea de furt-față. Furtul neflagrant era pedepsit cu gloabe (amenzi) și despăgubiri.

Tîlhăria era considerată în Legea Țării ca fiind furtul comis cu violență, în bandă, cu arme la drumul mare sau prin pătrunderea cu forța în casă. Se pedepsea cu moartea, prin spânzurătoare, la locul faptei.

Tot cu moartea erau pedepsite și infracțiunile îndreptate împotriva religiei și moralei, precum sodomia, bigamia, răpirea de fecioare comisă de către fiii de boier; în cazul în care cel care comisese infracțiunea de răpire de fecioare nu făcea parte din cinul boieresc, pedepsele constau din amenzi. Erezia, care consta din abaterea de la normele religioase, și ierosilia, care consta din furtul de lucruri sfințite din loc sfințit, erau sancționate cu pedepse duhovnicești, precum posturi, metanii, etc.

Prevederile de drept penal conținute în pravilele bisericești sînt marcate de concepția bisericii cu privire la infracțiuni și pedepse. Astfel, în concepția bisericii, infracțiunile sînt considerate păcate, iar pedepsele se consideră a fi aplicate în scopul ispășirii păcatelor. De pildă, omuciderea este denumită păcatul uciderii. Pedepsele prevăzute în aceste pravile erau: fizice – bătaia, mutilarea și

pedepsa capitală sau duhovnicești – metaniile, rugăciunile și posturile.

Așadar, putem să concluzionăm că pravilele bisericești nu acceptau împăcarea în cazul comiterii unei fapte penale, deoarece păcatul nu poate fi spălat prin voința omului.

Nici în Cartea românească de învățătură nu a fost reglementată instituția împăcării penale. Astfel, printre cauzele care înlăturau răspunderea penală se numărau: nebunia, legitima apărare, vîrsta sub șapte ani și ordinul superiorului, precum și faptele ce micșorează răspunderea penală: ignoranța, mînia, pasiunea, somnambulismul și greșeala fără înșelăciune.

Trebuie de menționat că deși ulterior, în țările românești, dispozițiile cu caracter penal au evoluat din punct de vedere calitativ, statul a neglijat instituția împăcării considerînd infracțiunea drept o faptă care urmează a fi pedepsită în toate cazurile.

Întrucît legislația Republicii Moldova a fost influențată în mai multe rînduri, pe parcursul istoriei, de către legislația rusească, considerăm necesar să facem o scurtă incursiune în reglementările referitoare la împăcare cunoscute de către dreptul rus.

Astfel, cel mai vechi document juridic rusesc conținea prevederi care acorda dreptul părții vătămate să aleagă fie între aplicarea unei pedepse prin bătaie, fie între perceperea unei amenzi. Trebuie remarcat că nu pentru toate categoriile de infracțiuni părțile se puteau împăca. De exemplu, pentru faptele care erau pedepsite capital nu se admitea împăcarea.

Prin urmare, împăcarea a fost o

instituție acceptată, dar totodată și condiționată.

Am putea spune că împăcarea putea fi acceptată doar în cazul în care era în măsură să restabilească echilibrul social – așa cum era văzut aceasta în fiecare perioadă istorică.

Remarcabil este faptul că părțile puteau apela la împăcare doar înainte de judecată, adică pînă în momentul intervenției organelor de stat. Ulterior, la începutul sec. XVI, împăcarea în Rusia se putea realiza chiar și după pornirea unui proces penal de către autoritățile statale.

După anul 1649, împăcarea nu mai este admisă de către stat, în acest fel legislația rusă intrînd în trendul general ce domina lumea la acea vreme. Mai mult decît atît, statul rus sancționa orice încercare a victimei de a se împăca cu infractorii.

În timpul guvernării lui Petru I, instituția împăcării este anihilată, fiind instituită regula obligativității denunțului. Astfel, printr-o decizie din 25 ianuarie 1715, toate persoanele care au luat cunoștință de vre-o infracțiune trebuiau să adreseze o plîngere către organele de stat.

Așadar, infracțiunea nu mai era privită drept o faptă ce atentează împotriva unui interes personal, ci reprezenta o infracțiune în adevăratul sens al cuvîntului. Infracțiunea devine, prin definiție, o faptă

ce atentează la interesele generale ale societății.

Printr-un document legislativ din 1845, împăcarea forma una dintre cauzele care contribuia la înlăturarea răspunderii penale. Totuși, împăcarea nu era posibilă decît în cazul în care urmărirea penală putea fi pornită doar la cererea victimei [6, p.322]. Ulterior, în anul 1885, împăcarea urma să-și producă efectele doar dacă a fost sancționată de judecător [6, p.323]. De asemenea, împăcarea nu mai este o înțelegere verbală, ci trebuie să îmbrace în mod obligatoriu forma scrisă.

În perioada sovietică dreptul penal purta un caracter exclusiv public, așa încît doar unele aspecte private erau reglementate de legea procesual penală. Astfel, în această perioadă erau urmărite penal doar la cererea victimei numai infracțiunile care atentau la relațiile familiale, relațiile de prietenie și alte relații interumane considerate obișnuite la acea vreme.

Evocarea aspectelor istorice ale împăcării ne permite să tragem următoarele concluzii:

1) de-a lungul secolelor, împăcarea delincventului cu victima a constituit unul dintre motivele de bază pentru înlăturarea răspunderii sau pentru atenuarea acesteia;

2) împăcarea, deși are ca scop imediat apărarea unui interes particular, apără în același timp și un interes general;

3) prin caracterul său, împăcarea asigură realizarea scopurilor prevăzute de legea penală și, din acest punct de vedere, această instituție are o natură penală, dar nu procesual-penală;

4) împăcarea penală are un caracter privat. Chiar dacă aceasta poate fi fructificată doar dacă este prevăzută de lege, ea nu poate avea loc în lipsa voinței părților.

Recenzent:

Viorel V. BERLIBA,
doctor în drept,
conferențiar universitar

Referințe bibliografice:

1. Augustin Ungureanu. *Drept penal român*. Partea generală. București: Lumina LEX, 1995.
2. A. Negoită. *Gândirea asiobabiloniană în texte*. București, 1975,
3. Costică Bulai. *Manual de drept penal*. Partea generală. București: ALL, 2000.
4. Gheorghe Elian. *Persoana vatamată în procesul penal*. Ed. Științifică. București, 1961.
5. Gheorghe Diaconu. *Pedeapsa în dreptul penal*. București: Lumina Lex, 2001.
6. *Уголовное право Российской Федерации*. Ответственный редактор Здравомыслов Б.В. Москва, 1996.